

بررسی تاثیر عوامل فردی و اجتماعی در جذب جوانان به نماز (مورد مطالعه: استان اردبیل)

ایران سلیمانی^۱، ماهرخ اللهیاری^۲

تاریخ پذیرش: ۳۰ آذرماه ۱۴۰۰

تاریخ دریافت: ۲۰ آبان ۱۴۰۰

چکیده

نماز عالی‌ترین جلوه نیاز است که ارتباطی گسترده با ابعاد مختلف زندگی انسان داشته و تأثیر بسزایی در زندگی فردی و اجتماعی فرد دارد و شرایط و آدابش، تمام نظام و روابط انسانی را تنظیم و اصلاح می‌کند. در جهان امروز که لجام گسیختگی فرهنگی به شدت سلامت و امنیت بسیاری از جوامع را به مخاطره انداخته است، مساله بی‌انگیزگی جوانان به نماز خواندن مورد توجه پژوهشگران دینی قرار گرفته است. چرا که نماز و توکل به امدادهای غیبی خداوندی می‌تواند ناجی افراد از سقوط در منجلاب گناهان شود. لذا دستیابی به میزان تاثیر عوامل فردی و اجتماعی در میان دانش آموزان ساکن شهر اردبیل و متغیرهای مرتبط با آن هدف اصلی مطالعه بوده است. پژوهش حاضر به روش آماری و تحلیلی با نمونه‌گیری تصادفی نشان می‌دهد که: دوستان ۴۱/۷ درصد، نگرش فردی ۴۴ درصد، مساجد و محافل معنوی ۴۴ درصد، معلمان و محیط مدرسه ۴۰/۳ درصد، رسانه ۴۰ درصد و والدین با ۴۶/۳ درصد بیشترین ارتباط را دارد. لذا والدین باید با راهکارهای مناسب جهت ترغیب فرزندان به نماز آشنا شوند تا بتوانند با تبیین فلسفه نماز، هویت دینی را جایگزین بی‌انگیزگی به نماز نمایند.

واژه های کلیدی: عوامل فردی، عوامل اجتماعی، جذب جوانان، نماز

۱- مقدمه

نماز عالی‌ترین وسیله ارتباط میان خالق و مخلوق است، وسیله‌ای که باعث تکامل انسان، که همان هدف از آفرینش اوست و عروج او به دنیای ملکوت خواهد بود. این رکن مهم اسلام، برترین جلوه‌ی تعبد و بندگی خلق در برابر خالق هستی است که سعادت دنیوی و اخروی او را تضمین می‌کند. تمام تلاش انبیاء و ائمه معصوم از ابتدای آفرینش، احیای این فریضه مهم برای انسان‌ها بوده است، به طوری که حتی در سخت‌ترین شرایط نیز آن را به جا می‌آوردند (Qaraati, 1995).

^۱-دکترای فقه و مبانی حقوق اسلامی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اردبیل

^۲- مبلغه اداره کل تبلیغات اسلامی اردبیل

توجه به نماز در قرآن و احادیث و روایات ما به حدی است که اساس و ستون دین معرفی شده است و بدون آن هیچکدام از اعمال انسان پذیرفته نیست. آنچه مایه نگرانی در جامعه امروزی است این است که این واجب مهم به خاطر برخی مسائل به باد سهل‌انگاری و حتی به دست فراموشی سپرده می‌شود و آنچه وظیفه پدران و مادران در درجه اول و مریبان مدارس در درجه دوم و سپس عالمان دین در سطح جامعه است، به وجود آوردن انگیزه‌های درونی و ایجاد شوق و رغبت در میان نوجوانان و جوانان است تا با آگاهی بخشی آنها نسبت به آثار فردی و اجتماعی نماز، آثار روحی و روانی آن در عرصه بهداشت روانی، فواید آن بر جسم انسان با حرکات و اعمال آن مثلاً در تخلیه انرژی‌های زاید بدن و در نهایت سعادت دنیوی و اخروی، راه انبیا و ائمه را در پیش بگیرند. نقش هرکدام از افراد ذکر شده در بالا برای ایجاد انگیزه و رغبت در نوجوانان و جوانان انکارناپذیر است تا عواملی را که باعث کم‌رنگ و یا فراموش شدن این فریضه پرفیض می‌گردد، از بین ببرند. تردیدی نیست که بعد از اصول دین، اولین و بزرگ‌ترین دستور الهی که ستون دین، معراج مومن، نور چشم پیامبر(ص)، سازنده‌ترین اعمال و جلوه شکوه دین که بیانگر اوج بندگی انسان در پیشگاه خدا است، نماز است. نماز آن چنان مهم است که در قرآن ۴۶ بار با تعبیرات مختلف از اقامه آن سخن به میان آمده است. امام باقر (علیه‌السلام) فرمود: اسلام بر پنج چیز بنا شده است: «نماز، زکات، حج، روزه و ولایت اهل بیت (علیهم‌السلام)»^۱. و نیز پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «نماز موجب اجابت دعا و قبولی اعمال است»^۲. با توجه به اهمیت نماز، تلاش‌های فرهنگی و هنری و برنامه‌ریزی‌های آموزشی و غیره، همه باید به‌گونه‌ای طراحی و اجرا شود که نماز، با کیفیت مطلوب، روزه‌روز در میان مردم به ویژه نوجوانان و جوانان رونق گیرد و همه به راستی از این چشمه‌ی پاکی و روشنی بهره‌مند گردند. بی‌شک دستگاه‌های متعدد امور فرهنگی و آموزشی، صدا و سیما و دست‌اندرکاران اداره مساجد، بیش از دیگران باید احساس مسئولیت کنند. میزان ثمردهی نماز در همه‌ی ابعاد، به نمازگزار و شناخت او از نماز و بکارگیری آن بستگی دارد. هر قدر نماز بهتر شناخته شود، کارایی آن بیشتر و میزان ثمربخشی نماز و بهره‌برداری از آن زیادتر و گسترده‌تر خواهد شد؛ به عنوان مثال، نماز یک بالابر و وسیله‌ی عروج، یک معراج، یک سفینه‌ی پرواز است. این تحقیق به دنبال دلایل تغییر نگرش جوانان نسبت به نماز و نقش‌و‌اثرهای فردی و اجتماعی در ایجاد انگیزه به این مهم است تا راه‌های اشاعه و ترویج فرهنگ نماز را در مدارس استان اردبیل بیان نماید. آنچه در این میان شایان توجه است اقامه نماز و برپاداشت آن است که در جامعه ما رنگ باخته است، برپاداشتی عظیم در سطح کوچک خانواده و پس از آن در سطوح بزرگتر محله، مدرسه و در نهایت تمام جامعه، توأم با آگاهی از آثار اقامه نماز در سطح جامعه، به ویژه نقش آن در خودکنترلی نوجوانان و جوانان که قطعاً ما را به داشتن جامعه‌ای پاک و سالم رهنمون خواهد شد. انسان خلیفه الهی است که لایق رسیدن به کمال است. ولی باید توجه داشت که همین انسان باید برای رسیدن به کمال انسانی مراقب نفس سرکش در وجود خود باشد و در سایه تقوا و خودکنترلی و به کارگیری توانائی‌های گوناگونی که خداوند در وجودش به ودیعت گذاشته، از عهده غرائز و نفسانیات خود برآید. این خودکنترلی با ذکر و یاد خدا و

^۱ کافی، ج ۲، ص ۲۱، ح ۸

^۲ بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۱

پناه بردن به اوست؛ با احساس نیاز به پروردگار؛ با احساس حقارت خود در مقابل عظمت الهی؛ با احساس زشتی‌های خود در مقابل جمال مطلق حق متعال است. اینها همه ناشی از ذکر است. انسانی که باتقوا مراقب خویش و متذکر است، به هیچ وجه منشأ شر و ظلم و فساد و طغیان و بدی به این و آن نمی‌شود. وقتی مشغول نماز می‌شود، واعظ درونی انسان که با نماز جان گرفته، او را از فحشا و منکر منع می‌کند و با تکرار و گذر زمان دل را خاضع و خاشع می‌کند. اهمیت نماز تا حدی است که هر روز چند بار باید تکرار شود. در حالی که سایر عبادات مانند روزه، که سالی یک بار؛ حج، که عمری یک بار واجب می‌شود.

اگر در جامعه اسلامی نماز، واقعی و خالص و بدون ریا خوانده شود، از دل انسان گرفته تا سطح جامعه و تا سطح حاکمیت بر جامعه امنیت پیدا می‌کند. در اهمیت نماز همین بس که نقش بسیار مؤثر در کاهش گناهان دارد، که دوری از گناه باطن انسان را شکوفا می‌کند.

ترک نماز مقدمه بسیاری از گناهان از جمله روابط غیرسالم نوجوانان است به طوری که کم‌توجهی و بی‌توجهی به نماز مقدمه‌ی گناهان متعدد شده و ره‌آوردی جز تنزل انسان از مقام والایش به همراه ندارد. باید با گرایش به نماز خالص، زمینه گناه را از بین برده، مرزهای تقوا را در این زمینه‌ها مستحکم ساخت تا افزایش و جوشش علم شروع شود. حال با توجه به این که نوجوانان در آینده نزدیک علمداران خانواده خواهند شد. این تحقیق بر آن است تا روش‌های کاربردی و قابل اجرا در اشاعه‌ی فرهنگ نماز بین دانش‌آموزان استان اردبیل و ترغیب آنان بپردازد و علل کاهش انگیزه به اقامه نماز و تأثیر کم‌توجهی به نماز را ریشه‌یابی کند و راهکارهایی جهت این امر ارائه گردد تا بتوان جامعه را از این معضل بی‌توجهی و سبک شمردن نماز که مسلماً دربردارنده‌ی پیامدهای نادرستی در سطح جوامع اسلامی می‌باشد، نجات بخشد زیرا نماز، برترین چیزی است که می‌تواند همه‌ی افراد جامعه‌ی مسلمان را به تهذیب اخلاقی و تعالی روحی و معنوی برساند.

۲- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۲-۱- مبانی نظری

بعد از اصول دین، اولین و بزرگ‌ترین دستور الهی که ستون دین، معراج مومن، نورچشم پیامبر (ص)، سازنده‌ترین اعمال و جلوه شکوه دین، که بیانگر اوج بندگی انسان در پیشگاه خدا است، نماز است. نماز آن چنان مهم است که در قرآن ۴۶ بار با تعبیرات مختلف از اقامه آن سخن به میان آمده است. نماز، سابقه بس طولانی دارد و قدیمی‌ترین عبادتی که در تمام دوران گذشته وجود داشته، همین نماز بوده است. سابقه نماز قبل از خلقت آدم بوده، گلِ آدم هنوز سرشته نشده بود که فرشتگان در بهشت نماز می‌خواندند. در شریعت همه پیامبران الهی (از آدم تا خاتم الانبیا علیهم السلام) دستور به نماز وجود داشته است که نماز و اقامه آن، از واجبات مهمی بوده که از طرف خداوند به آن توصیه شده است. با مطالعه در آیات قرآنی، منابع روایی و تاریخی، در آیین پیامبرانی چون شیث، ادریس، نوح، صالح، ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، داوود، سلیمان، یونس، ایوب، خضر، زکریا، یحیی، شعیب، موسی، عیسی و حتی حضرت مریم نیز نماز با کیفیت‌های متفاوت وجود داشته است (Majlisi, 1984: 263). پس تمامی ۱۲۴ هزار پیامبران الهی با

نماز مانوس بوده و سفارش کننده به آن بوده اند. خداوند به همه آنها وحی کرده که کارهای خیر را انجام دهند و نماز را برپا دارند و زکات را بپردازند.

طبق فتاوی مراجع تقلید، قرائت صحیح نماز بر هر کس که توانایی داشته باشد واجب است (Bani Hashemi Khomeini, 2006) و امروزه نیز با توجه به گسترش مراکز آموزشی و فراهم بودن امکان یادگیری برای همه، لازم است که به قرائت صحیح نیز توجه بیشتر شود. قرائت صحیح نماز توسط والدین که نقش الگویی برای فرزندان دارند و توسط امام جماعت با صدای بلند برای دانش‌آموزان و اختصاص دقایقی چند برای این مورد قبل از نماز نیز کارساز خواهد بود. هر چیزی در هستی زمان و مکان خاص خود را دارد به طوری که اگر از زمان و مکان خود خارج شود چه بسا تباه و بی‌فایده خواهد بود. در دین اسلام نیز زمان خاصی برای هر کدام از نمازها قرار داده شده است که ادای آن در زمان خاص خود واجب است. این مسأله در قرآن بسیار مورد توجه قرار گرفته شده و حتی در کتاب‌های ائمه معصومین نیز بدان پرداخته شده است.

قرآن کریم دستور داده تا مسلمانان نماز را به بهترین و زیباترین شکلش، که جماعت است، بخوانند. حتی در قبل از اسلام، در ادیان گذشته نیز، نماز جماعت مورد تأکید خداوند بوده است. روایات اسلامی در پاداش و ارزش نماز جماعت فراوان است. به طوری که نماز جماعت با تأخیر را از نماز فرادای اول وقت بهتر دانسته‌اند. دلیل این همه توجه به نماز جماعت قطعاً به دلیل آثار و نتایج مثبت (آثار معنوی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و تربیتی) آن برای افراد و جامعه می‌باشد. نماز جماعت، بهترین، بیشترین، پاک‌ترین و کم‌خرج‌ترین اجتماعات دنیاست و نوعی دید و بازدید مجانی و آگاهی از مشکلات و نیازهای یکدیگر و زمینه ساز تعاون اجتماعی بین آحاد مسلمین است (Qaraati, 1995: 212). آموزش و محو گناهان، نجات از دورویی و نفاق، دعای خیر فرشتگان برای نمازگزاران به جماعت، نزدیکی به خداوند، استجاب دعا، مایه رحمت الهی، خوش بینی مردم به نمازگزاران، مونس در قبر، عبور از صراط، آزادی از آتش دوزخ، نجات از مراحل ترسناک قیامت از آثار معنوی نماز جماعت است که در احادیث و روایات به آن اشاره شده است و این امر لزوم توجه بیشتر به اقامه نماز جماعت بین تمام مردم مخصوصاً نوجوانان و جوانان چه در مساجد و چه در مدارس را آشکار می‌کند.

اقامه نماز، چیزی فراتر از گزاردن نماز است، یعنی فقط همین نیست که کسی خود به عمل نماز قیام کند؛ بلکه این نیز هست که در جهت و سمتی که نماز بدان فرا می‌خواند، به راه افتد و دیگران را نیز به راه اندازد. جو و فضای زندگی خود و دیگران را جوی نمازگزارانه، یعنی جوی خداجویانه و خداپرستانه بسازد و همه را در خط و جهت نماز به راه افکند (Khamenei, 2008: 15). تربیت دینی در نوجوانی، توجه دادن او به نماز و عبادت، ایجاد رابطه انس بین او و خدا، نه تنها احساسات مذهبی او را اقناع می‌کند، بلکه تمایلات طبیعی و هوای نفسانی او را هم مهار کرده و رفتار او را تحت کنترل در می‌آورد. و از همه آنها مهم‌تر اینکه احساس رنج درونی، فشار عاطفی، نگرانی، ترس، آشفتگی، احساس گناه شدید را که از ویژگی‌های این دوره است، از بین می‌برد.

خودکنترلی مراقبتی درونی است که بر اساس آن وظایف محول شده، انجام و رفتارهای ناهنجار و غیرقانونی ترک می‌شود. در این دیدگاه خودکنترلی فرایندی است که بر اساس آن، افراد بدون اجبار و تهدید و تطمیع، به وظایف خود تعهد نشان می‌دهند و از بیشترین توانشان در جهت پیشبرد اهداف سازمان استفاده می‌کنند (Drisavi and Faqih, 2013: 76). عوامل تأثیرگذار بر فرهنگ خود کنترلی با رویکرد اسلامی عبارتند از: ایمان و اعتقاد به خدا، اعتقاد به معاد، عبادات الهی، وجدان نسبت به انجام دادن کار با کیفیت. در قرآن کریم واژه صریحی دلالت بر خودکنترلی ندارد، اما آیاتی که در خصوص قلب و نفس تبیین شده‌اند، در سیاق خود بر این امر دلالت دارند. از منظر قرآن کریم برخی عوامل موجبات تقویت این خصیصه را در انسان فراهم آورده و دسته‌ای دیگر از بروز این صفت عالی در انسان ممانعت به عمل می‌آورند. از مهم‌ترین عوامل تقویت خودکنترلی ایمان، توکل، نماز و روزه می‌باشد و از سوی دیگر پیروی از هوای نفس، غفلت از خود، زینت دنیا و وسوسه‌ی شیطان از مهم‌ترین موانع این صفت به شمار می‌روند. نتیجه خودکنترلی در انسان موجب ایجاد و بروز صفات زیبایی چون صبر، هدایت، اخلاص و اطاعت است که سعادت دنیا و آخرت انسان را تضمین می‌کند (Drisavi and Faqih, 2013: 76). یکی از مهم‌ترین ثمرات خودکنترلی تقواست؛ آثار کنترل کردن یا عواقب کنترل نکردن نفس دامن‌گیر خود شخص است؛ بیشترین آیات حکایت‌گر خودکنترلی در قرآن کریم، مربوط به نفس و قلب است.

طبق فطرت خداجویی، احساسات و عقل با تکیه بر هدایت وحی و ارزش‌های توحیدی، استحکامی در شخصیت ایجاد می‌کند که ضامن سعادت و کمال کودک و نوجوان می‌گردد. اگر عقیده و فرهنگ نماز با عواطف و احساسات او پیوند یابد، موجب دوام عقیده در وجودش خواهد گردید و باعث ارتباط اساسی و بنیادین خواهد شد که دوستی و عشق به نماز را تقویت و ماندگار می‌کند. در این صورت نماز، ستون دین، پرچم عزت، کشتی نجات و چراغ هدایت او خواهد شد. طهارت اهم امور برای عبادت است زیرا طهارت ظاهر، وسیله‌ی حصول طهارت باطن است، از این جهت مدح آن در آیات و اخبار وارد شده است (Naraghi, 2010: 823). خدای تعالی می‌فرماید: «وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ»؛ و خدا کسانی را که خواهان پاکي اند دوست می‌دارد^۱.

قوانین اسلامی جنبه‌های معنوی و روحی انسان را در نظر گرفته و برای آسایش و تقویت آن، دستوراتی همچون عبادت و نماز را صادر کرده است. عمل به دستورات حیات بخش اسلام، موجب آسایش و طهارت روح و باعث بهداشت و سلامت روان است؛ زیرا خداوند که آفریننده انسان است، می‌داند او از جهت جسم و روح، چه نیازمندی‌هایی دارد، و بر همان اساس، روش‌هایی را جهت کسب سلامت روح و آرامش روانش مشخص فرموده است.

اصل نماز توجه قلبی است و از نماز آن مقداری قبول می‌شود که در آن توجه قلبی باشد. شروع نماز با قلب و نیت است. نماز بدون حضور قلب ارزشی ندارد. در اصل یکی از شروط نماز همان حضور قلب است. باتوجه به مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته در منابع متعدد، عمده عواملی که منجر به عدم حضور قلب در نماز می‌شوند، عبارتند از: هرزگی قوه خیال، دنیاپرستی، پرت شدن حواس ظاهری، وسواس در

قرائت، غفلت از عظمت پروردگار، عدم توجه به هدف نماز، سهل انگاری در ادای به موقع آن، بی توجهی به مقدمات نماز، غفلت از مرگ، ضعف قوای جسمانی و ... (Qaraati, 1995; Khomeinie, 2015 Qaraati, 2006; Azizi Tehrani, 2006; Maliki Tabrizi, 2011). توجه به موارد ذیل کمک شایانی در حضور قلب افراد خواهد داشت:

توبه و استغفار کردن قبل از نماز، اقامه نماز در اول وقت، اقامه نماز با خشوع و خضوع با یادآوری عظمت پروردگار، انتخاب مکان خلوت و بی سرو صدا و به دور از مناظر جالب توجه، حضور در نماز جماعت، توجه به معانی نماز و اذکار آن، رعایت مقدمات واجب و مستحبات آن و ... (Qaraati, 1995; Khomeinie, 2015 Qaraati, 2006; Maliki Tabrizi, 2011; Azizi Tehrani, 2006)

امروزه در روان شناسی این موضوع به اثبات رسیده که به واسطه تلقین به نفس، مریض بهبودی می یابد و یا بر عکس، فرد سالم مریض می شود. شخص نمازگزار، چندین مرتبه در نماز، خود را از جمله صالحان و در ردیف آنان می داند و خود را فروتن و خاکسار می سازد، از این رو به طور طبیعی در او اثر می گذارد و در ردیف بندگان صالح خدا در می آید. قرآن با نمونه هایی که آورده الگوی صالح بودن را برای مسلمانان ترسیم کرده است (Hormoz and Mohammadi, 2011: 110).

از مسائلی که در نماز نوجوانان نقش اساسی دارد؛ رفتار والدین است که با توجه به مثبت و یا منفی بودن رفتار آنها به خصوص در مورد نماز می تواند نقش مخرب و یا سازنده داشته باشد. والدین در نماز خوانی و یا نماز نخواندن کودکان و نوجوانان نقش بسزایی دارند، به خصوص در دوران کودکی که تمام ارتباط آنها با والدین به ویژه مادران است و نقش الگویی برای کودکان دارند. به همین دلیل است که امام باقر (علیه السلام) می فرماید: «هنگامی که فرزندان ما پنج ساله شدند دستور می دهیم نماز بخوانند، پس شما هم وقتی فرزندانتان به هفت سالگی رسیدند آنها را به نماز دستور دهید» (Hor Ameli, 1988:12). یکی از راه های اصلی تشویق دانش آموزان و جذب آنها برای اقامه نماز جماعت، الگو بودن مدیران و معلمان است.

وضعیت اعتقادی دوستان و همسالان نیز در ترغیب دانش آموزان به نماز نقش عمده ای دارد. با توجه به سن دانش آموزان و تأثیرپذیری خیلی زیاد از همسالان، اولیای دانش آموزان و مدرسه باید مواظب باشند که این ارتباطات علاوه بر بعد ظاهری، بعد اعتقادی را نیز تحت تأثیر قرار می دهد. والدین باید سعی کنند با خانواده ها و افراد متدین ارتباط و رفت و آمد داشته باشند؛ چرا که چنین خانواده هایی فرزندان متدین و نماز خوانی دارند که می توانند بر افکار و اعمال کودک آنان اثر مثبت و سازنده بگذارند. معاشرت ها همان گونه که عامل مصونیت اخلاقی هستند، در مواردی عامل فساد و انحراف می گردند. اگر بتوانیم شرایطی فراهم سازیم که او را با دوستان و معاشران مذهبی و تربیت یافته همدم سازیم، خود بخشی مهم از این راه طولانی و عظیم تربیت مذهبی او را طی کرده ایم (Qaemi, 2006: 38).

۲-۲- پیشینه تحقیق

تحقیقات زیادی در این زمینه صورت گرفته است که چند نمونه اشاره می شود:

کمالی (۱۳۷۱) در پژوهشی با عنوان بررسی علل و عوامل مؤثر بر گرایش دانش آموزان دبیرستانی به نماز دریافت که ۷۰ درصد دانش آموزان نماز جماعت می خوانند و ۲۸ درصد از آنان بسیار کم یا اصلاً نماز نمی خوانند. دانش آموزانی که در نماز جماعت شرکت نکرده اند، دلایلی از قبیل: نامناسب بودن شرایط جوی نمازخانه، نامناسب بودن امکانات فیزیکی مانند سرویس بهداشتی، مناسب نبودن وقت برگزاری نماز، طولانی و خسته کننده بودن مراسم نماز را مطرح نموده اند.

بهرامی (۱۳۷۹) با انجام دادن پژوهش بررسی راهکارهای ایجاد گرایش به نماز در بین دانش آموزان مدارس راهنمایی استان لرستان به این نتایج دست یافته است که میان گرایش به نماز در میان دانش آموزان دختر و پسر تفاوت معنادار وجود دارد و گرایش دانش آموزان دختر به نماز نسبت به پسران بیشتر است. همچنین، وجود نمازخانه و امکانات، تشویق دانش آموزان و اهمیت پدر و مادر به نماز را در گرایش دانش آموزان به نماز بسیار مؤثر دانسته است.

فتح آبادی (۱۳۸۹)، در پژوهش خود با عنوان چگونگی جذب جوانان به نماز و مسجد موارد ضرورت جذب این گروه از جامعه را در توسعه و گسترش روزافزون جرایم، توسعه خطر انحراف و اعتیاد، توسعه تبلیغات دشمن در عرصه‌های جهانی برای فاسد کردن نسل جوان، وجود دوراهی و شک و تردید در زمینه مذهب، نیاز نسل جوان به پناهگاهی امن و مطمئن که در تنگناها و تصادمات روانی، عاطفی و حتی اجتماعی بیان کرده و عوامل اصلی جذب را در پنج دسته کلی زیر:

۱- عوامل انسانی، شامل: خانواده و دوستان، امام جماعت، هیأت امنا، خادمین مساجد و نمازگزاران

۲- امکانات و فعالیت‌ها

۳- طرح و برنامه‌ها، از جمله: ارتقای هویت دینی جوانان، پیوند مسجد با زندگی جوانان، ارائه الگوهای موفق نمازگزار به جوانان و...

۴- رسانه‌های جمعی از جمله رادیو و تلویزیون

۵- آموزش و پرورش، بررسی نموده است. وحدانی (۱۳۸۹) در پژوهش تأثیر ادبیات در جذب جوانان به نماز یکی از مهم‌ترین کوتاهی‌ها در جذب جوانان به مسجد و نماز راه عدم استفاده از زبان تأثیرگذار هنر معرفی کرده است. جوان امروز را نیازمند تلنگر هنری دانسته که بسیاری از این تلنگرها و جلوه‌های شوق برانگیز نماز، در آیین‌های ادبیات غنی فارسی موج می‌زند. و بیشتر آن بر زگرته از آیات قرآن کریم و احادیث امامان بزرگوار ما است، که می‌تواند برانگیزاننده‌ی شوق وصال در دل‌های مشتاق و پریشان انسان‌ها، بخصوص جوانان باشد.

آقامحمدی - اسدی (۱۳۸۹) در تحقیق میزان تأثیر پذیری فرزندان از والدین در گرایش به نماز، هدف از پژوهش، بررسی میزان تأثیرپذیری فرزندان از والدین در گرایش به نماز بوده است که با بیش از ۹۵ درصد اطمینان گفته است که میزان تأثیر والدین در هدایت فرزندان دختر به نماز جماعت بیشتر از میزان تأثیر آنان در هدایت پسرانشان است.

براساس نتیجه این تحقیق والدین با رفتار و کردار خود، مدارس با ایجاد امکانات مناسب و جامعه نیز با تأمین نیازهای قشر جوان و رفع مشکلات آنان، در ارتباطی هماهنگ و تنگاتنگ با هم عمل کرده تا میل و رغبت جوان به پایبندی او به نماز و اصول اعتقادی بیشتر گردد.

شبهایی (۱۳۸۹) در تحقیقش با عنوان نقش نماز در زندگی فردی و اجتماعی به بررسی تأثیرات نماز به عنوان یک رفتار بر ابعاد مختلف روح پرداخته است. در این تحقیق نیاز انسان برتر از خود را ستایش کردن است و ستایش پروردگار برای رفع و ارضاء آن است و همچنین نیاز به تقویت امید در جامعه و تقویت اراده و کاهش فشار روانی و استرس را نیز مورد بررسی قرار داده است.

وجه تمایز پژوهش ما با سایر پژوهش‌ها در این است که پژوهش‌های فوق در میان عوامل مختلف تأثیرگذار بر اقامه نماز، تنها به یک بعد مدرسه یا خانواده پرداخته‌اند، ولی پژوهش حاضر نقش عوامل متعدد والدین، مدرسه، نگرش فردی، دوستان، مساجد و نماز جماعت، رسانه را در جذب دانش‌آموزان به نماز بررسی کرده و با توجه به تأثیرگذاری هر کدام راهکارهایی کاربردی ارائه داده است.

۳-۲- اهداف پژوهش

هدف این طرح پژوهشی، ارائه راهکارهای کاربردی برای جذب دانش‌آموزان به نماز در مدارس استان اردبیل است. پس از بررسی علل و عوامل کاهش انگیزه نوجوانان و جوانان به نماز خواندن، در طول پژوهش، بیش از پیش به اهمیت نقش والدین در تعمیق باورهای دینی از جمله فریضه پرفیض نماز پی بردیم و تلاش نمودیم گام به گام هم با والدین که نقش بسیار مهمی در تحقق این امر دارند و هم با مدارس و مساجد همراه شویم تا شیوه‌هایی کاربردی برای جذب فرزندان به نماز را ارائه دهیم.

در این رابطه اهداف ویژه ذیل مورد نظر بوده است:

- ۱- تعیین میزان تأثیرپذیری نوجوانان از الگوهای خانواده، جامعه و مدرسه.
 - ۲- تعیین گرایش غالب نوجوانان به نوع خاصی از باورهای دینی.
 - ۳- تعیین تأثیر نوع مدرسه (دولتی و غیردولتی) در گرایش نوجوانان به نماز خواندن.
 - ۴- تعیین دیدگاه نوجوانان نسبت به کیفیت ارتباط با خدا با نماز خواندن.
 - ۵- تعیین دیدگاه دانش‌آموزان نسبت به ثمرات مثبت فردی و اجتماعی نماز خواندن.
- با توجه به اهداف تحقیق، فرضیه‌ها و سوالات تحقیق به شکل زیر مطرح می‌گردد:
- به صورت پرسش یا پرسش‌های ویژه :
- ۱- بین نماز خواندن والدین و گرایش فرزندان به نماز ارتباط معناداری وجود دارد.
 - ۲- نوجوانان در جذب به سوی نماز از همسالان خود تأثیرپذیری بسیاری دارند.
 - ۳- بین نگرش فردی خود دانش‌آموزان با کسب معرفت‌های لازم در این مورد و جذب آنها به نماز ارتباط معناداری وجود دارد.
 - ۴- حضور در مساجد و محافل معنوی و نوع رفتار امام جماعت در نماز خواندن دانش‌آموزان تأثیرگذار است.

۵- بین نماز خواندن معلمان و دیگر عوامل مدرسه و برنامه‌های مدرسه و گرایش دانش‌آموزان به نماز ارتباط معناداری وجود دارد.

۶- رسانه‌ها در تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به نماز نقش مهمی ایفا می‌کنند.

خانواده، مدرسه، رسانه‌ها به عنوان متغیر مستقل (پیش‌بینی کننده)، نماز خواندن و نخواندن به عنوان متغیر وابسته مدنظر است. متغیر کنترل استان اردبیل است. متغیر تعدیل کننده، محل سکونت و متغیرهای فراهم نیز فراوانند از جمله استفاده از شبکه های اجتماعی نامناسب.

۳- روش تحقیق

این پژوهش از نوع تحلیلی توصیفی زمینه‌یابی است که به توصیف وضعیت میزان اهمیت اقامه نماز در بین دانش‌آموزان نوجوان و جوان استان اردبیل می‌پردازد و سپس به دنبال ارائه راهکارهای جذب دانش‌آموزان به نماز و پیشگیری از علل و عوامل ترک نماز، تحت تأثیر والدین، هم‌سالان، مدرسه و رسانه و جامعه می‌پردازد. در روش نمونه‌گیری از کل جامعه آماری ۳۰۰ دانش‌آموز اعم از دختر و پسر از بین دانش‌آموزان مدارس استان اردبیل به عنوان نمونه انتخاب شدند به طور تصادفی، پرسش‌نامه‌ها را بین دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس استان اردبیل در مقاطع ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم و در گروه‌های سنی مختلف که به سن تکلیف رسیده‌اند، توزیع و به عنوان جامعه آماری در نظر گرفتیم. به این ترتیب جمع‌آوری اطلاعات با توزیع پرسش‌نامه‌ها بین دانش‌آموزان آغاز گشت. در این رابطه داده‌ها را جمع‌آوری کرده و مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار دادیم و در نهایت از محاسبات آماری با تعیین درصد پاسخ‌های داده شده و نمودار استفاده کردیم. بنابراین جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسش‌نامه با سؤالات به صورت چندگزینه‌ای که گزینه‌ها برای تمامی سؤالات مشترک بود انجام گرفت. گزینه‌های سؤالات به ترتیب زیر طراحی شد:

الف- خیلی زیاد ب- زیاد ج- متوسط د- کم ه- خیلی کم

همچنین برای نتیجه‌گیری بهتر سؤالات از لحاظ کیفیت در چند دسته طبقه بندی شد:

دسته اول: نقش والدین در جذب فرزندان به نماز خواندن

دسته دوم: نقش مدرسه و مربیان و دیگر عوامل مدرسه در جذب دانش‌آموزان به نماز خواندن

دسته سوم: نقش هم‌سالان در جذب نوجوانان و جوانان به نماز خواندن

دسته چهارم: نقش رسانه در جذب نوجوانان و جوانان به نماز خواندن

دسته پنجم: نقش مسجد و عوامل آن در جذب فرزندان به نماز خواندن

دسته ششم: تأثیر نگرش‌های فردی فرزندان در جذب آنها به نماز خواندن

و دسته هفتم: سؤال از خود والدین بود.

از آنجایی که جمع‌آوری همه افراد جامعه در یک زمان مشخص به منظور پاسخگویی به سؤال‌های مربوط به علت پایبندی به نماز، داشتن آگاهی کافی از روش‌ها و شیوه‌های مناسب جذب به نماز و پیامدهای عدم اهمیت به اقامه نماز و ترک آن در زندگی فردی و اجتماعی امکان‌پذیر نبود. همچنین برای ارائه

راهکار باید بعضی از علل و عوامل مربوط به نماز خواندن فرزندانمان را بررسی می‌نمودیم و میزان تأثیر برخی عوامل را بدست می‌آوردیم. از جمله:

- ۱- میزان ارتباط بین نماز خواندن والدین و تأثیر آن بر گرایش فرزندان به نماز
 - ۲- تأثیر وضعیت اقتصادی خانواده در نماز خواندن نوجوانان و جوانان
 - ۳- رابطه بین برنامه‌های مدرسه دانش‌آموزان در چگونگی برگزاری نماز و اشتیاق آنان به نماز خواندن
 - ۴- میزان تأثیر نوع مدرسه (دولتی و غیردولتی) در نماز خواندن دانش‌آموزان
 - ۵- میزان تأثیر نوع منطقه (فقیرنشین و اعیان‌نشین) در نماز خواندن دانش‌آموزان
- با توجه به هدف پژوهش که پیشتر بیان شد، مناسب‌ترین روش جهت جمع‌آوری اطلاعات تحقیق، پرسش‌نامه بوده که در کنار روش تحقیق کتابخانه‌ای، استنادی و مصاحبه با والدین و دانش‌آموزان برای تحقق اهدافمان مؤثر بود. بنابراین سعی شد که از گروه‌های کوچک و در زمان‌های مختلف پرسش به عمل آید؛ بدین صورت که برای نمونه‌گیری از روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شده است؛ استان اردبیل دارای سه منطقه می‌باشد، لذا ابتدا به سه منطقه شمال، مرکز، جنوب تقسیم گردیده و سپس از هر قسمت دو منطقه انتخاب شد که شش منطقه به دست می‌آید و بعد از هر منطقه، سه شهر و از هر شهر سه مدرسه دولتی، غیر دولتی مورد بررسی قرار گرفت. البته به دلیل مشکلات عدیده برای جمع‌آوری داده‌ها در مدارس استان در روش نمونه‌گیری از روش تصادفی سیستماتیک استفاده کردیم.

ابزارهای پژوهش

برای نیل به اهداف بیان شده، در پژوهش حاضر ضمن استفاده از روش کتابخانه‌ای و استنادی، از اطلاعات سایت‌های مختلف اینترنت هم بهره بردیم. مصاحبه‌های انجام یافته مکمل خوبی در این زمینه بود، در نهایت برای رسیدن به نظر مطلوب و علمی به جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه استاندارد پرداختیم، که اعتبار روایی و تفسیری آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت. در این راستا از نرم‌افزارهای کمکی مانند excel, spss نیز استفاده شده است. در ادامه با آنالیز واریانس سطوح مختلف، برای به دست آوردن سطوح معنی دار بین مؤلفه‌ها، از مقایسه میانگین دو مؤلفه ای به روش دانکن استفاده شده است.

۴- تجزیه و تحلیل و یافته‌های تحقیق

۴-۱- یافته‌های توصیفی

از ۳۰۰ نفر پاسخگو تعداد ۲۰۶ نفر (۶۸.۷ درصد) از مدارس دولتی و ۹۴ نفر (۳۱.۳ درصد) از مدارس غیر دولتی بوده‌اند از ۳۰۰ نفر پاسخگو تعداد ۱۲۵ نفر (۴۱.۷ درصد) مرد و تعداد ۱۷۵ نفر (۵۸.۳ درصد) زن بوده‌اند. از ۳۰۰ نفر پاسخگو تعداد ۵۴ نفر (۱۸ درصد) از مقطع ابتدایی تعداد ۱۴۹ نفر (۴۹.۷ درصد) از مقطع راهنمایی و تعداد ۹۷ نفر (۳۲.۳ درصد) از مقطع دبیرستان بوده‌اند. از ۳۰۰ نفر پاسخگو تعداد ۶۲ نفر (۲۰.۷ درصد) ساکن روستا، تعداد ۱۴۷ نفر (۴۹ درصد) ساکن شهر و تعداد ۹۱ نفر (۳۰.۳ درصد) از ساکنان شهرستان بوده‌اند. از ۳۰۰ نفر پاسخگو به شاخص الگوپذیری، تعداد ۱۱ نفر (۳.۷ درصد) گزینه خیلی کم،

تعداد ۳۵ نفر (۱۱.۷ درصد) گزینه کم، تعداد ۴۸ نفر (۱۶ درصد) گزینه متوسط، تعداد ۷۵ نفر (۲۵ درصد) گزینه خوب و تعداد ۱۳۱ نفر (۴۳.۷ درصد) گزینه خیلی خوب را انتخاب کرده بودند.

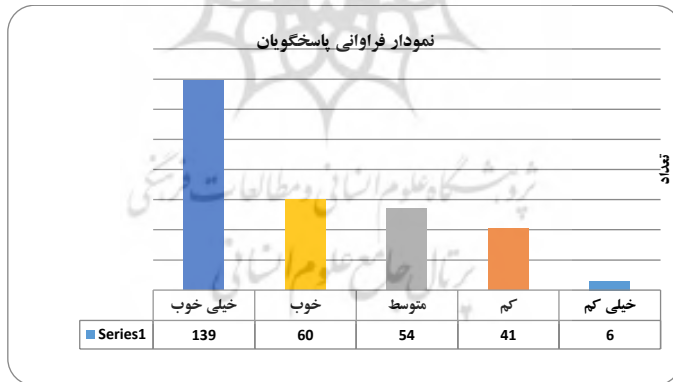
۴-۲- یافته‌های استنباطی

فرضیه اول: بین نماز خواندن والدین و گرایش فرزندانشان به نماز ارتباط معناداری وجود دارد.

جدول ۱: نقش والدین در جذب دانش آموزان به نماز

	تعداد	درصد
خیلی کم	6	2.0
کم	41	13.7
متوسط	54	18.0
خوب	60	20.0
خیلی خوب	139	46.3
جمع	300	100.0

جدول فوق نشان می‌دهد که از ۳۰۰ نفر پاسخگو به شاخص نقش والدین، تعداد ۶ نفر (۲ درصد) گزینه خیلی کم، تعداد ۴۱ نفر (۱۳.۷ درصد) گزینه کم، تعداد ۵۴ نفر (۱۸ درصد) گزینه متوسط، تعداد ۶۰ نفر (۲۰ درصد) گزینه خوب و تعداد ۱۳۹ نفر (۴۶.۳ درصد) گزینه خیلی خوب را انتخاب کرده بودند.

نمودار ۱: فراوانی نقش والدین در جذب دانش آموزان به نماز

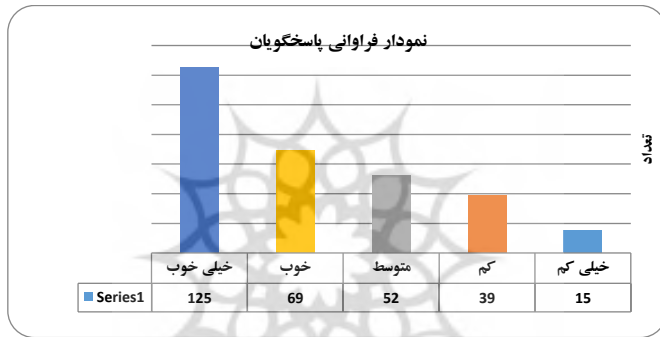
فرضیه دوم: نوجوانان در جذب به سوی نماز از همسالان خود تأثیرپذیری بسیاری دارند.

جدول ۲: نقش دوستان در جذب دانش آموزان به نماز

	تعداد	درصد
خیلی کم	15	5.0

کم	39	13.0
متوسط	52	17.3
خوب	69	23.0
خیلی خوب	125	41.7
جمع	300	100.0

جدول فوق نشان می‌دهد که از ۳۰۰ نفر پاسخگو به شاخص نقش دوستان، تعداد ۱۵ نفر (۵ درصد) گزینه خیلی کم، تعداد ۳۹ نفر (۱۳ درصد) گزینه کم، تعداد ۵۲ نفر (۱۷.۳ درصد) گزینه متوسط، تعداد ۶۹ نفر (۲۳ درصد) گزینه خوب و تعداد ۱۲۵ نفر (۴۱.۷ درصد) گزینه خیلی خوب را انتخاب کرده بودند.

نمودار ۲: فراوانی نقش دوستان در جذب دانش آموزان به نماز

فرضیه سوم: بین نگرش فردی خود دانش آموزان با کسب معرفت‌های لازم در این مورد و جذب آنها به نماز ارتباط معناداری وجود دارد.

جدول ۳: نگرش فردی در جذب دانش آموزان به نماز

	تعداد	درصد
خیلی کم	7	2.3
کم	35	11.7
متوسط	44	14.7
خوب	82	27.3
خیلی خوب	132	44.0
جمع	300	100.0

جدول فوق نشان می‌دهد که از ۳۰۰ نفر پاسخگو به شاخص نگرش فردی، تعداد ۷ نفر (۲.۳ درصد) گزینه خیلی کم، تعداد ۳۵ نفر (۱۱.۷ درصد) گزینه کم، تعداد ۴۴ نفر (۱۴.۷ درصد) گزینه متوسط، تعداد ۸۲ نفر (۲۷.۳ درصد) گزینه خوب و تعداد ۱۳۲ نفر (۴۴ درصد) گزینه خیلی خوب را انتخاب کرده بودند.

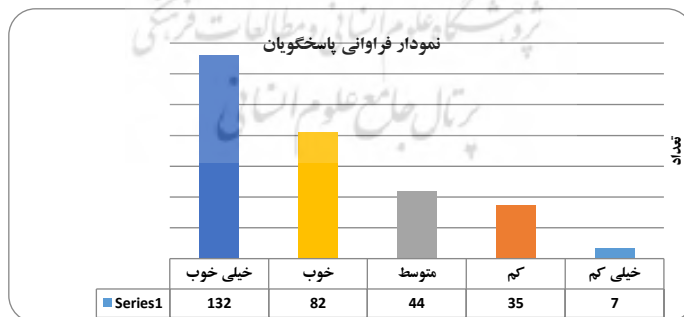
نمودار ۳: فراوانی نقش نگرش فردی در جذب دانش آموزان به نماز

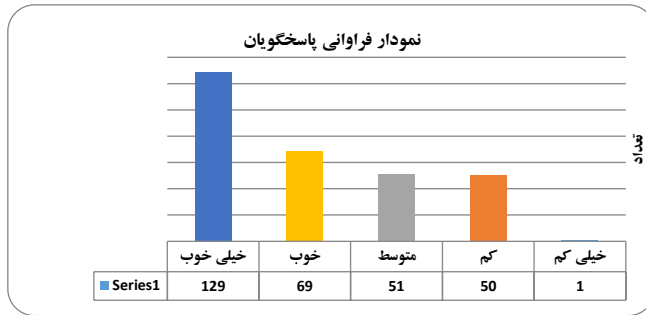
فرضیه چهارم: حضور در مساجد و محافل معنوی و نوع رفتار امام جماعت در نماز خواندن دانش آموزان تأثیرگذار است.

جدول ۴: نقش مسجد در جذب دانش آموزان به نماز

	تعداد	درصد
خیلی کم	1	.3
کم	50	16.7
متوسط	51	17.0
خوب	69	23.0
خیلی خوب	129	43.0
جمع	300	100.0

جدول فوق نشان می‌دهد که از ۳۰۰ نفر پاسخگو به شاخص نقش نماز جماعت، تعداد ۱ نفر (۰.۳ درصد) گزینه خیلی کم، تعداد ۵۰ نفر (۱۶.۷ درصد) گزینه کم، تعداد ۵۱ نفر (۱۷ درصد) گزینه متوسط، تعداد ۶۹ نفر (۲۳ درصد) گزینه خوب و تعداد ۱۲۹ نفر (۴۳ درصد) گزینه خیلی خوب را انتخاب کرده بودند.

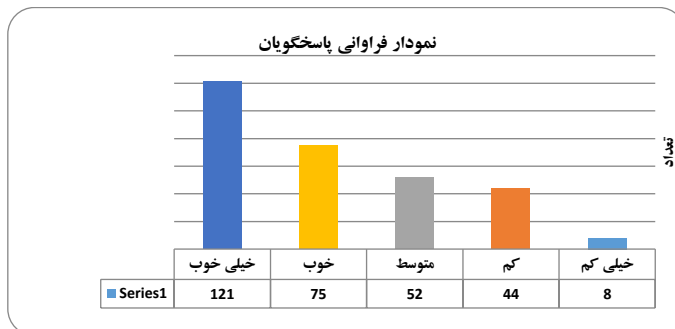
نمودار ۴: فراوانی نقش مسجد در جذب دانش آموزان به نماز

فرضیه پنجم: بین نماز خواندن معلمان و دیگر عوامل مدرسه و برنامه‌های مدرسه و گرایش دانش آموزان به نماز ارتباط معناداری وجود دارد.

جدول ۵: نقش مدرسه و عوامل آن در جذب دانش آموزان به نماز

	تعداد	درصد
خیلی کم	8	2.7
کم	44	14.7
متوسط	52	17.3
خوب	75	25.0
خیلی خوب	121	40.3
جمع	300	100.0

جدول فوق نشان می‌دهد که از ۳۰۰ نفر پاسخگو به شاخص نقش مدرسه، تعداد ۸ نفر (۲.۷ درصد) گزینه خیلی کم، تعداد ۴۴ نفر (۱۴.۷ درصد) گزینه کم، تعداد ۵۲ نفر (۱۷.۳ درصد) گزینه متوسط، تعداد ۷۵ نفر (۲۵ درصد) گزینه خوب و تعداد ۱۲۱ نفر (۴۰.۳ درصد) گزینه خیلی خوب را انتخاب کرده بودند.

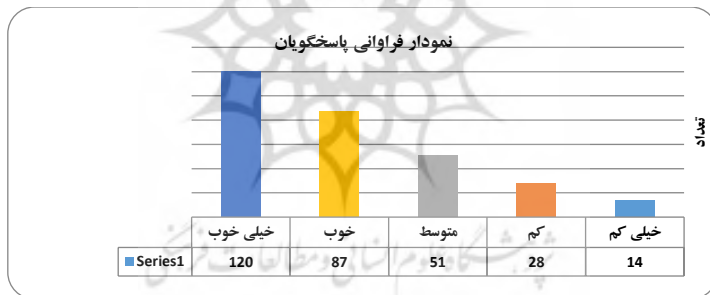
نمودار ۵: فراوانی نقش مدرسه در جذب دانش آموزان به نماز

فرضیه ششم: رسانه‌ها در تشویق و ترغیب دانش آموزان به نماز نقش مهمی ایفا می‌کنند.

جدول ۶: نقش رسانه‌های جمعی در جذب دانش آموزان به نماز

	تعداد	درصد
خیلی کم	14	4.7
کم	28	9.3
متوسط	51	17.0
خوب	87	29.0
خیلی خوب	120	40.0
جمع	300	100.0

جدول فوق نشان می‌دهد که از ۳۰۰ نفر پاسخگو به شاخص نقش محافل و رسانه، تعداد ۱۴ نفر (۴.۷ درصد) گزینه خیلی کم، تعداد ۲۸ نفر (۹.۳ درصد) گزینه کم، تعداد ۵۱ نفر (۱۷ درصد) گزینه متوسط، تعداد ۸۷ نفر (۲۹ درصد) گزینه خوب و تعداد ۱۲۰ نفر (۴۰ درصد) گزینه خیلی خوب را انتخاب کرده بودند.

نمودار ۶: نقش رسانه‌های جمعی در جذب دانش آموزان به نماز

۵- بحث و نتیجه گیری

پدران و مادران در درجه اول و مربیان مدارس در درجه دوم و سپس عالمان دین در سطح جامعه در به وجود آوردن انگیزه‌های درونی و ایجاد شوق و رغبت در میان نوجوانان و جوانان مؤثرند تا با آگاهی بخشی آنها نسبت به آثار فردی و اجتماعی نماز، آثار روحی و روانی آن در عرصه بهداشت روانی، فواید آن بر جسم انسان با حرکات و اعمال آن و در نهایت سعادت دنیوی و اخروی، راه انبیا و ائمه را در پیش بگیرند. نقش هر کدام از افراد ذکر شده در بالا برای ایجاد انگیزه و رغبت در نوجوانان و جوانان انکارناپذیر است تا عواملی را که باعث کم‌رنگ شدن و یا فراموشی این فریضه پرفیض می‌گردد، از بین ببرند. از عوامل مؤثر؛ آگاهی،

شرط لازم برای تربیت فرزند است. باید پذیرفت فرزند، یک انسان است که پیچیدگی‌های فراوانی در روح او وجود دارد. بدون آگاهی از اصول و روش‌های تربیت فرزند، دلسوزترین افراد نسبت به فرزند، یعنی پدر و مادر، خطرناک‌ترین ضربه‌ها را به او خواهند زد. امروزه به هیچ‌وجه نمی‌توان با روشی که بر اساس مبانی مادی تعریف شده در کتاب‌های روان‌شناسی یا علوم تربیتی غرب یا الهام گرفته از غرب، فرزند را پرورش داد که به اهداف دینی برسد. از مهم‌ترین راهکارها برای تغییر نگرش‌های غلط فردی جهت جذب به نماز، رفع شبهات رایج در زمینه نماز می‌باشد. والدین و مربیان پرورشی باید با طرح موضوع و پاسخگویی به شبهات رایج بتوانند به طور صحیح آگاهی‌های لازم را جهت داشتن نگرش صحیح به نوجوان و جوان ارائه کرده و آنان را در مسیر درست تربیت و هدایت نمایند. به نظر می‌رسد والدین در خانواده و معلمان در مدارس و روحانیان در مساجد و محافل دینی، فرهنگی و مذهبی و رسانه‌ها جهت انتقال صحیح فرهنگ دینی، نقش بسیار بالایی برای اعمال کارکرد خود در تغییر نگرش فرزندان می‌توانند داشته باشند. دانش-آموزان هم باید از طریق مطالعه و تحقیق و تمرین کردن برای نمازگزار بودن، راه‌ها و روش‌های کسب نگرش صحیح نسبت به نمازگزار واقعی بودن را کسب کنند.

رسانه، یک واقعیت غیرقابل انکار در زندگی انسان است. رسانه، یک ابزار در محیط خانه نیست؛ یکی از اعضای اصلی خانواده است. ساده‌انگاری است اگر خیال شود رسانه، تنها کارکرد تفریحی دارد و برای سرگرم کردن اعضای خانواده و پر کردن اوقات فراغت است، کارکرد اصلی رسانه تربیت است. جامعه بشری در زمانی به سر می‌برد که دائم در حال مشاهده ورود رقبای جدید در عرصه تربیت هست. فناوری، به سرعت هرچه تمام‌تر، در حال وارد کردن ابزارهای جدید به زندگی است که هر کدام از آنها به تنهایی مشکلات و خطرهای بسیاری را در مسیر تربیت ایجاد می‌کنند. هر اندازه عوامل منفی تأثیرگذار بر تربیت فرزند بیشتر می‌شود، نیاز به وقت گذاشتن برای آنها هم بیشتر می‌شود؛ مقصود از وقت گذاشتن برای تربیت فرزند، تنها وقتی نیست که به صورت مستقیم به فرزند، اختصاص می‌یابد؛ بلکه صرف وقت برای مطالعه کتاب‌های مفید هم بخشی از این وقت است. نداشتن انگیزه لازم تربیتی در والدین به دلیل اعتماد کاذب به وضعیت موجود فرزندان است. اگر آنها باور کنند که پرداختن به امور تربیتی، می‌تواند فرزند آنان را در مسیر انحرافات نظیر اعتیاد و فساد، قرار دهد، انگیزه کافی برای پرداختن به مسائل تربیتی را پیدا می‌کنند.

شیوه زندگی، یکی از اصلی‌ترین عوامل تأثیرگذار بر تربیت است. در دهه‌های اخیر، جامعه بشری شاهد تغییرات پی‌درپی و سریع شیوه زندگی است؛ اما روش تربیت متناسب با تغییر سبک زندگی، تغییر نیافته است. یکی عمده تغییراتی که در سبک زندگی اتفاق افتاده است در شیوه ساختمان‌سازی و رواج زندگی آپارتمانی است. در گذشته‌های نه چندان دور، خانه‌ها به گونه‌ای بود که خود به خود، برخی از مسائل تربیتی در آنها رعایت می‌شد. یکی دیگر از ابعاد تفاوت در شیوه زندگی، تصویری است که رسانه در رابطه‌ها ایجاد کرده است. در گذشته، رسانه دخالت‌چندانی در کیفیت و کمیت رابطه‌ها نداشت؛ اما امروز، رسانه، مدیر بسیاری از زندگی‌هاست. همچنین باید دانست که بسیاری از مشکلات تربیتی بشر امروز، ریشه در دوری او از طبیعت دارد. اشتغال مادران و کاهش تعداد فرزندان و اغلب فاصله سنی زیاد بین فرزندان، افزایش

نیازهای کاذب، در زندگی‌ها که عدم پاسخگویی به آنها، هیچ اتفاقی را در زندگی تولید نمی‌کند، از مواردی هستند که منجر به تغییر سبک زندگی شده‌اند. لذا توجه به ویژگی‌های گزاره‌های تصویری در امر تربیت فرزندان بدلیل اینکه هیچ‌گاه از قصد انسان پیروی نمی‌کنند، بسیار حائز اهمیت است؛ گزاره‌های تصویری اولین گزاره‌های تأثیرگذار هستند، گزاره‌های تصویری منفی و مثبت در تأثیرگذاری متفاوتند؛ چون گزاره‌های منفی در اولین برخورد، اثر خود را می‌گذارند، ولی گزاره‌های مثبت برای تأثیر به تکرار و زمان بیشتری دارند. گزاره‌های تربیتی در انتقال مفهوم ارزش‌ها و ضدآرزوها نیز متفاوتند (Abbasi Valadi, 2017: 21-57). تلویزیون نیز به عنوان یک رسانه ملی، در قبال باورها و اعتقادات دینی افراد جامعه، رسالتی بس عظیم بر دوش دارد، مخصوصاً هنگامی که کودکان، مخاطب خاص آن به شمار آیند. امروزه، فرائض دینی با توجه به حساسیت‌های موجود در جامعه به واسطه تبلیغات مسموم ضددینی، اصلی است که باید با دقت و ظرافت خاصی به آن پرداخته شود.

تلویزیون، رسانه‌ای است که با وجود راهیابی اینترنت و ماهواره به خانه‌ها، هنوز هم بهترین وسیله سرگرم‌کننده مردم به شمار می‌رود. با این حال، تحلیل محتوای برنامه‌های آموزشی دینی در ایران، نشان دهنده آن است که عناصر و شیوه‌های ارتباطی، اغلب همان عناصر سنتی بوده و خلاقیت‌های اندکی در زمینه آموزشی دینی از رسانه‌های الکترونیک صورت می‌پذیرد. (www.etrenamaz.ir)

با توجه به تأثیر فراوان رسانه بر مخاطبان عوامل رسانه باید نکات زیر را مدنظر قرار دهند:

- ۱- در تولید برنامه‌ها اصول روان‌شناسی مدنظر برنامه‌سازان گیرد.
- ۲- از برخورد سطحی با مسائل گوناگون از جمله مسائل اعتقادی پرهیز شود.
- ۳- به صرف تولید برنامه خاص، توانایی‌های شناختی هر سنی در نظر گرفته شود.
- ۴- به قدرت درک و تشخیص مخاطبان احترام گذاشته شود.
- ۵- پیام‌های اخلاقی باید به صورت غیرمستقیم ارائه شود نه مستقیم
- ۶- استفاده از کارشناسان و صاحب‌نظران تربیتی و روان‌شناسان کودک و نوجوان و جوان
- ۷- ساخت و تولید برنامه‌های تلویزیونی متناسب با سن مخاطبان
- ۸- استفاده از کارشناسان و صاحب‌نظران مسائل دینی در کنار برنامه‌سازان
- ۹- پرهیز از ساخت و تولید برنامه‌های کلیشه‌ای و تکراری

یکی دیگر از مهم‌ترین دستگاه‌های فرهنگ‌ساز برای تربیت دینی نسل جدید، آموزش و پرورش است. امروزه گرچه تربیت دینی یکی از ارکان آموزش و پرورش است، اما احساس می‌شود علاقه به این ارزش‌ها کاهش یافته است. تربیت دینی صحیح در طول دوران ابتدایی و راهنمایی به عنوان یکی از عوامل مهم جلوگیری از ناهنجاری‌های رفتاری و رشد اندیشه دینی و تقویت باورهای اعتقادی فرد است. هنگامی که از نهادینه شدن تربیت صحیح سخن به میان می‌آید، منظور این است که کودکان به عنوان نسل فردا باید مسیر زندگی و اهداف خود را در بستر نظام اعتقادی جامعه مشخص کنند. نباید فرزندان خود را بر روش‌های گذشته تربیت کرد؛ زیرا آنها برای زمان دیگری خلق شده‌اند. البته معنای آن چنین نیست که اخلاق و آداب مثبت نسل خویش را به کلی فراموش کرده و هیچ‌کدام از آنها را به فرزندان منتقل نشود. بلکه معنایش آن

است که آنان را وادار نکنید که دقیقاً و به صورت مو به مو، رفتار و کردارشان را مشابه رفتار و کردار نسل گذشته قرار دهند. انتقال مفاهیم به نسل جدید به روش‌های جدید و هم‌خوان با زمان نیاز دارد و در صورت عمل نادرست و تاکید بر روش‌های سنتی در آموزش، ارزش‌ها به سادگی مورد بی‌توجهی نسل جدید قرار می‌گیرد و تمام تلاش بی‌ثمر می‌شود. اکتفا کردن به صرف آموزش مسائل دینی و زنگ درس دینی برای ساختن نسلی معتقد به اصول اسلامی نیز کافی نیست، این اعتقادات و باورها باید در لحظه لحظه حضور بچه‌ها در مدرسه در کنار درس‌ها به آنها آموخته شود، تا این ارزش‌ها در وجود آنها نهادینه شود.

یکی از راهکارهای بسیار مهمی که می‌توان برای تربیت دینی به کار بست و از فایده آن جهت جذب فرزندان به نماز بهره‌مند شد، توجه به هوش معنوی فرزندان و تقویت این هوش از کودکی هست. کتاب‌های مختلفی در این زمینه برای استفاده والدین نوشته شده که از همان ابتدای تصمیم به فرزندآوری می‌تواند راهنمای والدین آگاه و مسئولیت‌پذیر باشد و آنها را در طول مسیر بارداری تا تولد و پس از تولد فرزندشان همراهی کند. تأمل در زندگی افرادی که والدینشان با آگاهی و رعایت دستورات اسلام اقدام به فرزندآوری نموده‌اند، ثابت می‌کند که ثمره زندگی چنین والدینی، انسان‌های شایسته و والا مقامی است که نامشان در تاریخ ثبت شده و الگویی برای هم‌نوعانشان شده‌اند. هوش معنوی در بردارنده نوعی رفتار سازگاری و حل مسئله است که بالاترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطرافش و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌کند. هوش معنوی زیربنای موضوعاتی است که انسان به آنها ایمان دارد. همچنین اساس اعتقادات، ارزش‌ها، اعمال و ساختار زندگی است. می‌توان گفت برای رشد هماهنگ و هم‌ساز فطرت انسان‌ها تقویت، ایجاد، شناخت و باور به معارف دینی و التزام عملی به احکام و دستورات دینی، مطرح شده که هدف تربیت دینی است، پرورش هوش معنوی بسیار می‌تواند کمک کند. هوش معنوی قادر است مهارت‌های مورد نیاز در تربیت دینی افراد را ارتقا دهد، و زمینه‌ای ایجاد کند که افراد در زندگی خود، حس عمیقی برای دین داری، معناداری، نوع دوستی و دلسوزی دریاوند و بتوانند در سایه دین و معنویت به سطوح بالای هوشیاری، خودآگاهی و تعادل فکری دست یابند.

راهبردهای عملی برای پرورش هوش معنوی در راستای تربیت دینی کودکان عبارت است از: احساس تعهد در جهت پرورش هوش معنوی، تلاش برای ایجاد الگوهای نمونه یا یک مثال معنوی قوی، شناخت باورها و عقاید دینی ضمن سهیم کردن آنها با دیگران، بهره‌گیری خوب از لحظات آموختن، داشتن توقع رفتارهای دینی، نشان دادن واکنش نسبت به آثار رفتارهای آنان، تقویت کردن و پاداش دادن به رفتارهای دینی کودک، اولویت‌بندی کردن هر روز اصول دینی (Raqib and Najafi, 2001).

تعمیق و تثبیت باورهای دینی در خانواده یکی از مهم‌ترین مسائل جهت جذب فرزندان به نماز می‌تواند باشد؛ که با تحکیم پیشینه ایمان و اعتقاد در فرزندان، آنها فردی باثبات و باشخصیت دینی به بار خواهند آمد. راهکارهایی که در این زمینه می‌تواند مورد دقت و استفاده والدین قرار گیرد، عبارت است از:

- عمل کردن به ارزش‌های دینی
- اعتقاد به اصول توحید، معاد، نبوت و امامت

- دینداری عمیق والدین

- عدم سخت‌گیری در شیوه تربیت دینی

- خواندن دعا

والدین برای تربیت دینی مناسب لازم است که از زبان دل کمک گرفته و با «محبت» که زمینه‌ساز تربیت دینی- اخلاقی است وارد میدان شوند. برای این که توجه فرزند به سوی والدین و سخنانشان جلب شود، نخست باید ارزش‌ها و نکات مثبت نماز را با احترام بازگو کنند (Rahimi, 2003: 189). و از بهترین شیوه‌های تحریک عواطف، تشویق، تهدید، تلقین، معرفی الگو، بیان غیرمستقیم کمک بگیرند، باید از محیط‌های ناسالم دوری کنند. و از فرد مطلع و خوش برخورد کمک بگیرند. و با استفاده از اصل جایگزینی (یعنی اگر جوان را از کاری منع کردند، در مقابل آن به او کاری جذاب معرفی کنند)، هزینه کردن، تعلیم واجبات و فرائض دینی به نوجوانان، اهمیت رعایت لقمه حلال در خانواده، برگزاری دوره‌های کاربردی برای والدین جهت آموزش جذب صحیح فرزندان به نماز از راهکارهای دیگر در این زمینه است (Akbari, 2013: 63).

باید در نظر داشت که یکی از روش‌های عمومی و تأثیرگذار بر نماز خواندن نوجوانان و جوانان، برقراری ارتباط با دوستان آنها می‌باشد، که والدین و مسئولین مدرسه باید بر این امر نظارت داشته باشند؛ چون دوستی با افراد مؤمن و سالم که به طور کامل به اصول و عقایدشان پایبند هستند، باعث ایجاد انگیزه‌ای مناسب برای ترک گناه و نماز خواندن برای شخص می‌باشد. با توجه به تاریخ گذشتگان در مورد دوستی با افراد ناشایست و عواقب این دوستی‌ها، می‌توان از عملکرد آنان الگو گرفته و گاهی نیز باید عبرت گرفت و تلاش کرد تا رفتار و کردار اشتباه آنان در زندگی تکرار نشود. بنابراین پدران و مادران مسئول و آگاه نمی‌توانند به دوستان و رفقای فرزندان بی‌تفاوت باشند و در این باره نظارتی نداشته باشند. خانواده‌های مشکل‌دار، ارتباط‌های فامیلی نادرست، محیط‌های نامناسب از مهم‌ترین علل گرایش به دوستان ناشایست است (Akbari, 2013: 25).

با توجه به اینکه بهترین و مفیدترین لحظات عمر فرزندان در مدرسه می‌گذرد، و پس از خانواده مهم‌ترین بستر برای رشد و تربیت علمی، اخلاقی، دینی و ... به شمار می‌آید، باید مورد توجه بیشتری قرار بگیرد. مدرسه به عنوان خانه دوم نوجوانان و جوانان همیشه دارای اهمیت بوده؛ زیرا بخش زیادی از وقت دانش-آموزان را به خود اختصاص داده و محیطی آموزشی و تربیتی به شمار می‌رود. و در این میان معلمان نقش اساسی دارند و می‌توانند با تبلیغ و ترویج فرهنگ نماز در کلاس تأثیر بسزایی روی دانش‌آموزان داشته و آنان را برای برپایی نماز تشویق نمایند.

کاربرد شیوه‌های جذاب و نو می‌تواند علاقمندی کودکان و نوجوانان را به نماز افزایش دهد، از جمله شیوه‌ها و برنامه‌هایی را که می‌توان برای جذب دانش‌آموزان به نماز به کار گرفت، عبارتند از: تبلیغ و دعوت، علنی کردن مراسم، آرایش ظاهر، تشکیل گروه، مسامحت و تغافل (Qaemi, 1997: 39-46). برای تثبیت و تنفیذ روحیات و باورهای به دست آمده در کودک و نوجوان نیز انجام و به کار بستن یک

سری امور تأثیرگذار است که به عنوان نمونه می‌توان به این موارد اشاره کرد: استفاده از لذات کافی، ذکر داستان‌ها، دادن جوایز، استفاده از هنر، بهره‌گیری از برنامه‌های متنوع. مریبان دینی نیز به فراخور جایگاه خود و با توجه به تأثیرگذاریشان بر دانش‌آموزان بایستی دارای ویژگی‌های زیر باشند تا بتوانند در عرصه تربیت دینی موفق باشند.

۱. آگاهی و اطلاع از اصول و فروع مذهب، شرایط زمان، نوع پرسش‌ها و مشکلات نسل نو به تناسب سن آنها.

۲. ایمان و باور: ایمان مربی باید واقعی، راستین، و به دور از هرگونه تصنع و فریب باشد.

۳. جنبه الگویی و عمل: در سنین کودکی و نوجوانی، و بالاتر نقش الگوها به مراتب سازنده‌تر از نقش آموزش کلامی است. والدین و مریبان دینی به عنوان الگوی صداقت، عدالت، انصاف، وفای به عهد، خیرخواهی، صراحت، عیان‌گویی، وقار، متانت و ... نقش بسزائی در جذب افراد خواهد داشت (Qaemi, 1997: 78).

باید توجه داشت که شرکت در نماز جماعت نیز نقش مهمی در جذب دانش‌آموزان به نماز دارد. راهکارهایی که مدارس می‌توانند جهت جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت به کار گیرند:

- تشویق و ترغیب کلامی و مادی و ایجاد انگیزه
- ارائه الگوهای مناسب
- ایجاد انس با دانش‌آموزان
- ایجاد محیط و جو مناسب برای اقامه نماز شامل: مکان نماز، زمان نماز، ناظمین خوش‌اخلاق و باادب و اهل نماز، امام جماعت خوش‌برخورد، باادب، تمیز، زیبا، جذاب و باعاطفه، وضوخانه و دستشویی‌های تمیز و با تعداد مناسب)

- پرهیز از تحقیر و تنبیه دانش‌آموزان تارک نماز
- برجسته ساختن نکات مثبت دانش‌آموزان، برقراری ارتباط با والدین
- ارزش و احترام به افراد نمازگزار
- استفاده از هنر در دعوت به نماز
- ادغام نماز ظهر و عصر و تسریع در اقامه نماز
- برگزاری مراسم دینی به مناسبت‌های مختلف.

- پرهیز از بکارگیری زور و اجبار جهت شرکت در نماز جمعه

با بررسی مؤلفه‌های تأثیر پذیر در ترغیب فرزندان به نماز خواندن یافته‌ها حاکی از آن است که بین نماز خواندن فرزندان و تأثیر تربیت والدین با ۴۶/۳ درصد بیشترین ارتباط و معلمان و رسانه با ۴۰ درصد کمترین ارتباط را دارد.

References

- Abbasi Valadi, M. (2017). Colored chickens and kids. Qom: Ain Fitrat Publications. [In Persian]
- Azizi Tehrani, A A. (2006). The presence of the heart in prayer. Qom: Bustan Ketab Publications. [In Persian]
- Bani Hashemi Khomeini, S. M. H., (2006), Clarification of References, Volume 1, Qom: Islamic Publications Office [In Persian]
- Drisavi, S., Faqihi, A.. (2013). Investigating the causes of weak self-control from the perspective of the Holy Quran. Moral Knowledge, Q4, Sh1. [In Persian]
- Drisavi, S.. (2012). -control from the perspective of the Holy Quran. Guided by Saeede Gharavi. Self Ministry of Science, Research and Technology - Qom University - Faculty of Theology and Islamic Studies. [In Persian]
- Hor Ameli, M. H. (1988). Shiite means. Qom: Al-Bayt Institute.
- Hormoz, H., Mohammadi, M. (2011). Textbook of Petals of Rulings. Qom: Pad Andisheh Publications. [In Persian]
- Khamenei, Seyed A. (2009). From the depths of prayer. Edition 27, Tehran: Islamic Culture Publishing Office. [In Persian]
- Khomeini, R. (.2006).Tahriri Al Vasileh Vol 1. .Tehran: Imam Khomeini Publishing House. [In Persian]
- Majlisi, M. B. . (1984) Bahar al anvar .Translated by Abolhassan Musa Hamedani. Tehran: Islamic Library. [In Persian]
- Maleki Tabrizi, J. A. (2011). Secrets of prayer. Translated by Mahmoudi Golpayegani, Tehran: Mostajar Publications.
- Naraqi, Mullah A. (2000). Ascension of happiness. Qom: Bahar Delha Publications. [In Persian]
- Qaemi, A. (1997). How to strengthen and establish religious attitudes and behaviors in students. Tehran: Malik Printing. [In Persian]
- Qaemi, A. (2006). Guiding teenagers to prayer. Ninth Edition, Tehran: Prayer Headquarters. [In Persian]
- Qaraati, M. (1995). A ray of prayer secrets. Tehran: Prayer headquarters. [In Persian]
- Rahimi, A. (2003). successful life. Tehran: Jamal Publishing
- Raqib, M S, Najafi, M. (2001). Proceedings of the Conference on Religious Education. Qom: Publications of Imam Khomeini Educational Institute. [In Persian]
- Taban, Mohammad et al. (2012), The relationship between spiritual intelligence and self-control between students of Tehran and Shahid Beheshti universities. Culture in Islamic University, Q2, Q4. [In Persian]

The practical solution to attract children toward prayer (Case study in Ardabil)

Iran Soleimani¹, Mahrokh Allahyari²

Abstract

Prayer is the highest manifestation of need, which has a wide relationship with various aspects of human life and has a great impact on individual and social life, and its conditions and etiquettes regulate and reform the whole system and human relations. In today's world, where cultural unrest has severely endangered the health and safety of many societies, so one of the cultural phenomena that has been considered by religious scholars today is the lack of motivation of young people to pray. Because prayer and reliance on the unseen help of God can save people from falling into the mire of sins. Therefore, achieving the effect of individual and social factors among students living in Ardabil and related variables has been the main purpose of this study. The present study by statistical and analytical methods with random sampling shows that: 41.7% friends, 44% individual attitude, 44% mosques and spiritual circles, 40.3% teachers and school environment, 40% media and parents 3 / 46% related. Therefore, parents should be familiar with appropriate strategies to encourage their children to pray so that they can explain the philosophy of prayer and replace religious identity with a lack of motivation for religious commands .

Keywords: Parents, children, prayers, strategies, attraction

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ Ph.D in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, faculty member of Islamic Azad University, Ardabil Branch

² Preacher of Ardabil Islamic Propaganda Office